

Az iszlám radikalizmus racionális oldala

QUINTAN WIKTOROWICZ, KARL KARTENHALTER:
THE RATIONALITY OF RADICAL ISLAM
POLITICAL SCIENCE QUARTERLY, VOLUME 121,
NO. 2, (SUMMER 2006). P. 295-319.

A cikkben azt próbálják bemutatni a szerzők, hogy egyéni szinten vizsgálva a spirituális ösztönzők hogyan motiválják az iszlám radikálisokat akár irracionálisan rizikós, veszélyes akciók elkövetésére. Rávilágítanak, hogy az olyan közösségekben, ahol a vallási meggyőződés, a hit áll a középpontban, átértékelődnek az egyének tetteinek motivációi, költségei és az azokból származó hasznok.

Quintan Wiktorowicz nemzetbiztonsági és terror-elhárítási szakértő, korábban a Fehér Ház biztonsági tanácsadója. Szerzője a „Radical Islam Rising: Muslim Extremism in the West” című könyvnek, mely a radikális iszlám nyugati térnyerésével foglalkozik. A társszerző **Karl Kaltenhalter** politika tudós, egyetemi professzor. Számos könyve és cikke jelent meg a terrorelhárítás, az iszlám radikalizálódás és a politikai gazdaságtan témájában.

Nem kell kizárólag az öngyilkos terroristákra gondolnunk, ha muszlim szélsőséges tevékenységről beszélünk: a nyugati világban a terrorizmus pénzügyi, szellemi és fizikális támogatása is egyaránt jelen van. Ezekben az országokban természetesen a hatóságok a lehető leghatározottabban és legszigorúbban próbálnak fellépni a radikális szervezetekkel szemben, így akik aktívan részt vesznek szélsőséges iszlám csoportok munkájában, jelentős személyi kockázatot vállalnak. Ennek ellenére az utóbbi időkben Nyugat-Európában és Amerikában ezeknek a közösségeknek,

szervezeteknek a működése nem szorult vissza, inkább megerősödött.

A szerzők megemlítik, hogy számos tanulmány született, ami a szélsőséges iszlám terjedésével foglalkozik és a legtöbb írás megegyezik abban, hogy ez a folyamat a muszlim államok és közösségek társadalmi-strukturális problémáiból eredeztethető. A sikertelenül véghezvitt modernizációs folyamatok a közel-keleti országokban hatalmas szociális és gazdasági különbségeket teremtettek. Az utóbbi évtizedekben a korrupció, a társadalmi csoportok közötti mozgás ellehetetlenülése és a gazdasági kilátástalanság mind-mind az iszlamista ideológiák terjedésének kedveztek. Ezekhez a szociális problémákhoz még hozzáadódott az 1967-es izraeli-arab háború, melyet az arab világ elvesztett a zsidó állammal szemben és ezt fájó kudarcként élték meg, így az ennek következtében kialakult helyzet a mai napig is feszültségforrás a Közel-Keleten. A nyugati országokban a társadalomból való kirekesztettség, annak perifériájára szorultság érzete szintén remek táptalaj a szélsőséges eszméknek. Ez a mély sérelmek okozta frusztráció vezetett ahhoz, hogy egyre többen fordultak komolyabban az iszlám valláshoz, onnan pedig a különböző radikális irányzatokhoz.

Az írók leszögezik, hogy ebben a témában rendkívül nehéz terepmunkát végezni, az iszlamista sejtekbe természetüknél fogva nem egyszerű a bejutás, így a hiteles információ megszerzése is körülményes. A szerzők, mintegy esettanulmányként, az al-Muhajiroun példáján keresztül mutatják be az iszlamista szervezetek működését és a mögötte húzódo elveket. Az al-Muhajiroun egy Nagy-Britanniában működő, de kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező radikális sejt volt, mely változatos módszerekkel támogatta az iszlám terrorszervezeteket szerte a vilá-

gon. Elsősorban ideológiai tevékenységet végeztek a szigetországban, vallási órákat, képzéseket szerveztek, illetve a tagok számára kötelező volt adott témában bizonyos időközönként nyilvános figyelemfelkeltő akciókat rendezni forgalmas londoni vagy más angliai nagyváros közterületein. Ezek az alkalmak gyakran 4-6 órák voltak és a résztvevők minden eseményen kockáztatták személyes szabadságukat, hiszen a hatóságok nem nézték jó szemmel megmozdulásaikat. Ezekhez a tevékenységekhez semmilyen külső, pénzügyi támogatást nem kaptak, mindent a tagoknak kellett finanszírozniuk. Másrésztől a szervezet volt tagjai több interjúban is említették, hogy mennyire megsínylették személyes kapcsolataik az al-Muhajiroun-ban végzett tevékenységüket. Ezek a példák is jól szemléltetik, hogy mekkora „költségeket” igényelt a radikálisok tevékenysége és látszólag tangbilis haszon nélkül végezték munkájukat, így jogos a felvetés, hogy valójában nem racionális-cselekvőként viselkedtek a szervezet tagjai.

A cikkben olvasható, hogy viselkedés-kutatók többször kihangsúlyozták tanulmányaikban, ha egy adott egyén cselekedete irracionálisnak is tűnik számunkra irracionálisnak tűnik, még nem jelenti azt, hogy valójában az lenne. Mindaddig míg a cselekvő az általa támasztott preferencia-sorrend szerint cselekszik, azaz az általa kívánt célok elérésére fekteti a legnagyobb hangsúlyt, azt racionális cselekvőnek tekintjük.

A legtöbb radikális iszlamista csoport megegyezik abban, hogy tagjainak elsősorban immateriális jutalmakat ígér tevékenységükért: lelki feloldozást és megváltást az ítélet napján. Eltérés azonban a különböző irányzatoknál, más-más módszereket és utakat ismernek e célok eléréséhez. A szerzők leírják, hogy mindegyik szélsőséges csoport a saját ideológiáját

tartja a „leghatékonyabbnak” (és általában egyedülinek), azaz leegyszerűsítve, a legjobb stratégiát nyújtják az egyén végső céljának eléréséhez. Sarokköve ezeknek a nézeteknek, hogy a megváltást csak veszélyes, magas rizikóval elérhető célok teljesítésével érheti el az ember (ez egybevág a Koránnal, Mohamed próféta megpróbáltatásaival), ezzel azt a hatást kiváltva a tagokból, hogy egyéni érdekeiket is szem előtt tudják tartani veszélyes akcióik során, leküzdve a csoport és az egyén között fennálló érdeellentétet.

Ha a Hamászra, vagy Al-Káidára gondolunk, láthatjuk, hogy milyen remekül képesek voltak ideológiájukat tudatosan és gyorsan alárendelni a reálpolitikából levezetett céljaik elérésének. Szervezeti szinten kiforrott stratégiákat és mélyelemzéseket figyelhetünk meg döntéseik mögött. Tagjaikat akkora mértékben tudták fanatizálni, hogy a csoport céljait szolgáló kockázatos, gyakran teljes önfeláldozást igénylő akciókat nagy igyekezettel hajtották végre.

Ha általánosságban szervezeteket vizsgálunk, egyéni szinten a tagok remélhetik, hogy mintegy potyautasként élvezik a közösség által kivívott sikereket, eredményeket. Azonban, mivel az iszlám hit szerint a végső, spirituális ítélet az egyén szintjén következik be, így a megváltást érő tettek is személyhez kapcsolódnak. A szélsőséges nézeteket vallókat – akiknek a megigazulás legfőbb célként lebeg a szemük előtt – ezzel a módszerrel lehet a legjobban „iracionális” vállalkozások elkövetésére motiválni.

Figyelembe véve, hogy ezeknek a radikális csoportoknak a tagjai milyen magas kockázatot vállalnak, mekkora egyéni „költségekkel” jár tevékenységük és, hogy mindehhez milyen kevés materiális haszon/eredmény kapcsolódik, úgy gondolhatnánk, valóban irracionális a résztvevők

gondolkodása. Egy egyszerű költség-hason elemzés megmutatja, mennyire alacsony a személyes megtérülés ezekben az esetekben. Amennyiben viszont azt nézzük, hogy a szélsőséges iszlamisták elsődlegesen, esetleg kizárólag a spirituális haszonszerzést szem előtt tartva cselekednek, akkor a tetteik „hasznossága” jelentősen megnövekszik és döntéseik racionális döntéssé válnak. Azt természetesen nem lehet kijelenteni, hogy egyes radikálisok pusztán spirituális javakért viszik véghez akcióikat, hiszen mind a szervezettől, mind az abban betöltött státusztól függ az egyének motivációja, így egyes esetekben értelemszerűen az anyagi haszonszerzés is felmerül, mégis nagyon fontos tisztában lenni azzal, mekkora ereje van ezekben a körökben a vallásos meggyőződésnek.

Érdeemes még megemlíteni egy iszlámon kívüli példát, amelyet az írók felhoznak a vallási meggyőződés motiváló erejéről. A példa Teréz anyától származik: ő is kifejtette, hogy az önfeláldozás, altruizmus nem feltétlenül mentes minden elvárástól, hiszen ezzel az egyén közelebb kerülhet a megváltáshoz, „lemondások és szenvedések által közelebb kerülhetünk Istenhez”. Ezzel is alátámasztva az iszlám radikálisok spirituálisan racionalizálható motivációit.

A szerzők a cikk végén összefoglalják, hogy a fundamentalista iszlám minden követőjét valamilyen spirituális cél mozgatja, azonban nem lehet és nem is szabad teljesen uniformizálni a motivációjukat, hiszen azok a csoporttól és a tagok szervezeten belüli pozíciójától is nagyban függenek. Azonban, ha elfogadjuk, hogy a vallás mennyire központi szerepet játszik a szélsőségesek életében, az elsőre irracionálisnak tűnő cselekedetek végső soron racionális tettekké válnak.

TÖRÖK GERGELY BÁLINT

A hit árnyalatai: afroamerikaiak, latinok és fehérek politikai attitűdjének vallási alapjai

BRIAN D. MCKENZIE, STELLA M. ROUSE:
SHADES OF FAITH: RELIGIOUS FOUNDATIONS OF
POLITICAL ATTITUDES AMONG AFRICAN AMERICANS,
LATINOS AND WHITES
AMERICAN JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE,
JANUARY 2013, VOLUME 57, NUMBER 1: 218-235

A tanulmány során a szerzők többváltozós modell segítségével azt vizsgálják, hogy a vallás hogyan befolyásolja az amerikai lakosság különböző csoportjainak politikai attitűdjét. Az elemzés során három fő etnikai-faji csoportot különböztetnek meg: a fehéreket, az afroamerikaiakat, illetve a latinokat.

Brian D. McKenzie a Marylandi Egyetem Közigazgatás- és Politikatudományi Karának adjunktusa. **Stella M. Rouse** szintén adjunktus ugyanazon intézménynél, valamint a Center for American Politics and Citizenship kutatóközpont munkatársa.

Az utóbbi évek kutatásai során egyértelművé vált, hogy a vallás befolyással van az emberek politikai véleményére, azonban az még tisztázatlan, hogy ez hogyan mutatkozik meg az amerikai lakosság különböző csoportjainál. A szerzőpáros, felhasználva a 2000 Religion and Politics Survey (RPS) adatait, azt vizsgálja, hogy a vallási nézetek, a vallásos viselkedés és a vallási hovatartozás hogyan hat az állampolgárok hozzáállására az egalitárius kérdésekben. Az RPS az egyik olyan politikai felmérés, amely nagyszámú minta alapján készült és reprezentatív képet mutat, mivel 570 afroamerikai, 550 latin és 4477 fehér amerikai lakost kérdeztek meg.

Az afroamerikai, a latin és a fehér keresztények talán egyetértenek a hit alapjaiban és vasárnap reggel ugyanahhoz

az Istenhez imádkoznak, ennek ellenére jelentős különbségek fedezhetők fel politikai nézeteikben. A felmérések alapján általánosságban elmondható, hogy a feketék és a latinok vallásosabbak, mint a fehérek, ennek ellenére azonban a vallásos latinok és feketék gyakran liberálisabban állnak a társadalmi problémákhoz. A konzervatív fehérek többségét kevésbé érdeklik az olyan társadalmi kérdések, mint a nőkkel szembeni diszkrimináció leküzdése, a homoszexuálisokkal szembeni intolerancia csökkentése, a faji egyenlőség megvalósítása, valamint a szegények segítése. A vallás hatása kevésbé erős a latinok esetében, kivéve, ha nagyon konzervatív nézeteket vallanak, és ha az evangélikus egyház tagjai, ami a hagyományos nemi szerepeket támogatja. A legtöbb kérdésben a feketék esetében sincs számottevő befolyása a vallásosságnak, kivéve talán a melegjogokat.

ALAPFELTEVÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK FELÁLLÍTÁSA

A vizsgálat kezdetekor meghatároztak néhány alapfeltevést a korábbi tanulmányok alapján. Az egyik, hogy a vallásosság befolyásolja a közvéleményt az egalitárius kérdésekben. A másik, hogy az amerikai etnikai-faji csoportok eltérőek a vallási nézetek, a viselkedés és a hovatartozás tekintetében. A harmadik állítás szerint az afroamerikai, a latin, és a fehér hívők kulturális tapasztalataiban sokatmondó különbségek mutatkoznak meg. Végül a szerzők szerint a csoportos vallási jellegzetességek más mértékben hathatnak a politikai nézetekre egyénenként.

Megvizsgálva a három fő etnikai csoportot, a szerzők hat hipotézist állítottak fel, amelyek teljesülését regressziós modellek segítségével tesztelték.

1. Hipotézis: Az afroamerikai protestáns egyházakhoz való tartozás segíti a

nemek közti egyenlőség támogatását és a szegényeknek való segítségnyújtást.

2. Hipotézis: A templomba járó fekete lakosság kevésbé nyitott a homoszexuálisokkal szembeni tolerancia iránt.

3. Hipotézis: A konzervatív latin keresztények kevésbé érdekeltek a női diszkrimináció leküzdésében.

4. Hipotézis: A vallásilag konzervatív latinok kevésbé érdekeltek a homoszexuálisokkal szembeni intolerancia enyhítésében.

5. Hipotézis: A vallásosság a latinok közt növeli a támogatottságot a szegénység és a faji egyenlőség kérdéseiben.

6. Hipotézis: A konzervatív kereszténység kapcsolatban áll az alacsonyabb támogatottsági aránnyal olyan kérdésekben, mint a nemek közötti diszkrimináció, a homoszexuálisokkal szembeni intolerancia és a faji egyenlőség.

Az elemzés során az RPS alapján felállítottak egy többváltozós modellt a hipotézisek igazolására. A modell függő változói lettek a válaszadók érdeklődési szintjei négy politikai kérdésben. A négy terület a következő: a nőkkel szembeni diszkrimináció legyőzése, a homoszexuálisokkal szembeni intolerancia csökkentése, a szegények segítése és a faji egyenlőség elérése. Független változókként pedig a hit, a viselkedés és a hovatartozás lett megjelölve. A hit esetében a vallási konzervativizmust mérik. A vallásos viselkedést az átlagos templomba járással számával mérték. A hovatartozásnál pedig hat vallási kategóriát adtak meg választásképpen.

KÉTVÁLTOZÓS ELEMZÉS

Első lépésben a szerzők megvizsgálták a három etnikai csoportot a függő változók tekintetében. Ez alapján elmondható, hogy a homoszexuális kérdéskört kivéve, kisebb mértékű eltérések tapasztalhatók az egyes csoportok között. Az afroamerikaiak szignifikánsan nagyobb érdeklődést

mutatnak a nemek közötti diszkrimináció leküzdése, illetve a faji egyenlőség elérése iránt, mint a latinok, akik viszont ebben a kérdéskörben megelőzik a fehér válaszadókat. Ezt követően a független változók tekintetében hasonlították össze a csoportokat. A három változóból kettőnél (a vallási konzervativizmus és az istentiszteleten való részvétel) mutatkozott különbség az etnikumok között. Az afroamerikaiak és a latinok összehasonlításában általában az afroamerikaiaknál nagyobb az esély arra, hogy szó szerint értelmezzék a Bibliát, ugyanakkor a latinok és a fehérek esetében a latinoknál magasabb a valószínűség erre. Ugyanez a tendencia figyelhető meg a templomba járás gyakoriságát tekintve is. A konzervativizmus mértékét szemlélve a feketék és a fehérek hasonló szinten állnak. Mindebből megállapítható, hogy az erős vallásosság másképpen hathat a különböző csoportokra a politikai kérdések tekintetében.

TÖBBVÁLTOZÓS MODELL

A cikkben a kétváltozós elemzés után többváltozós modellben vizsgálták a kérdést, mindhárom csoportra vonatkozólag elkészítették a regressziós modelleket. A feketék esetében a hitnek, a vallásos viselkedésnek és a hovatartozásnak nincsen jelentős hatása az érdeklőségre a nemek közti diszkrimináció kérdésében, míg a latinok és a fehérek esetében az erős vallásos konzervativizmus csökkenti az érdeklődést. A vallási hovatartozás is negatívan befolyásolhatja a nők jogainak támogatottságát, így például a latin és a fehér evangélikusok kevésbé érdekeltek ebben a kérdéskörben. Mindez igazolja a 3. és a 6. hipotézist.

Az afroamerikaiak körében a templomba járás csökkenti az érdeklődést a melegjogok kérdése iránt, ami alátámasztja a 2. hipotézist. Ugyanakkor a fekete protestánsok, akik tipikusan jobban kvalifikáltak és világibb szemléletűek, érdekeltebbek ebben a kérdésben. A latinok esetében a

vallási konzervativizmus negatívan hat a homoszexuálisok támogatottságára is, ami megerősíti a 4. hipotézist. Meglepő módon a fehérek esetében mindhárom változó egységesen csökkenti az érdeklőséget a melegekkel szembeni intolerancia kérdésében. Ennek okai elsősorban a szigorú keresztény tanítások lehetnek, amelyek elítélik az erkölcstelen viselkedést.

A feketék és a latinok esetében a vallás nem hat szignifikánsan a szegénységhez köthető politikai kérdésekre, míg a fehérek esetében nagy jelentőséggel bír, így nincs bizonyíték a 1. hipotézisre. Másrészt azonban azok a latinok, akik rendszeresen járnak templomba, nagyobb valószínűséggel érdeklődnek a szegénységgel kapcsolatos politikák iránt, ami részben megerősíti az 5. hipotézist.

Végül a faji egyenlőséget tekintve elmondható, hogy a vallásosság nincs számottevő befolyással erre a kérdésre az afroamerikaiak esetében. A latinoknál azonban az istentiszteleten való részvétel szoros kapcsolatban áll a nagyobb támogatottsággal, így ez egy újabb részleges bizonyíték az 5. hipotézisre. A fehérek esetében a változóknak ellentétes hatásuk lehet, míg a vallási konzervativizmus negatívan befolyásolja a faji egyenlőséghez való hozzáállást, addig a templomba járás pozitívan hat rájuk. Mindemellett a harmadik változó, a vallási hovatartozás is jelentősen befolyásolja az adott kérdéskör megítélését: az evangélikusok és a protestánsok kisebb, míg a zsidók nagyobb valószínűséggel fogják támogatni az ilyenfajta politikákat. Mindez részben alátámasztja a 6. hipotézist.

ÖSSZEGZÉS

Az írók a 2000 RPS felmérés elemzését követően górcső alá vették a 2008-as American National Election Study (ANES) eredményeit is. Az ANES szintén az amerikai lakosság támogatottsági szintjét méri olyan kérdésekben, mint a feketék társadalmi és gazdasági helyzetének javítása

vagy a homoszexuális házasságok engedélyezése. Ez a másodlagos elemzés is megerősítette a szerzők korábbi RPS alapján tett megállapításait. Összességében véve a kutatás során világossá vált, hogy az egyes etnikai csoportok vallási nézetei és tapasztalatai különböző módon befolyásolhatják a politikai attitűdöt. A vallás konzervatív hatásai a politikára sokkal jobban visszahatnak a fehérekénél, mint például az afroamerikaiknál, amiből arra következtethetünk, hogy a fehér felekezetek szociálpolitikai tanai és nézetei valamelyest eltérhetnek a kisebbségben lévő csoportokétól. Továbbá a szerzők a tanulmány végén azt is leszögezik, hogy a további kutatásokban érdemes lenne figyelembe venni a latin csoporton belüli részecsoportok közötti különbségeket is, amire jelen elemzés nem tért ki.

RISAI MERCÉDESZ KITTI

Mi számít jobban az iszlamista (eredetű) pártok választási sikerében – a vallás vagy a teljesítmény? A török eset

ELISABETH GIDENGIL & EKREM KARAKOÇ:
WHICH MATTERS MORE IN THE ELECTORAL SUCCESS OF ISLAMIST (SUCCESSOR) PARTIES – RELIGION OR PERFORMANCE? THE TURKISH CASE PARTY POLITICS 2016, 22(3): 325-338

Ha az iszlamista párt kifejezést halljuk, könnyen asszociálunk a szélsőségekre, a fundamentalizmusra, az elszigeteltségre. Gondolhatnánk, hogy csak a mélyen vallásos réteg támogatását élvezik. Pedig Elisabeth Gidengilnek és Ekrem Karakoçnak elég volt az egyik legszekurálisabb muszlim orszáig elmenniük, hogy bemutassák azt, hogy egy ilyen szervezet éppen annyira lehet gyűjtőpárt, mint egy kereszténydemokrata vagy egy posztkommunista párt.

Ez az ország Törökország, ahol Recep Tayyip Erdoğan és az általa vezetett Igazság és Fejlődés Pártja ékes példája annak, miként válhat egy iszlamista alapokról induló és azokat el nem hagyó párt nem-hogy népszerűvé, de – immáron harmadjára – kormányzó erővé. A tanulmány már címében sugallja, hogy a szerzőpáros a szavazói magatartást és az iszlamista vagy legalábbis egykoron mélyen vallásos alapokra épülő pártok viselkedését vizsgálja. A tanulmány helyes értékeléséhez fontos megemlíteni, hogy a 2016. évi törökországi katonai puccs előtt készült, így az azt követő kormányzati lépésekre már nem regál.

A bevezetésben a szerzőpáros rávilágít a vizsgált párt szerepére. Véleményük szerint az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) példaként, hacsak nem mintaként fog szolgálni a Közel-Kelet feltörekvő iszlamista pártjai számára. Az Erdoğan által vezetett szervezet ugyanis képes volt hatalomra kerülése után nemhogy megtartani, de növelni szavazóinak számát, ezáltal újra választást nyerni. A kérdés az, vajon ez csak a vallásos szavazókon múlt, vagy éppen annyira kellett hozzá a párt teljesítménye politikai és gazdasági téren.

Ahhoz hogy erre választ kapjanak, a két szerzőnek elsőként meg kellett néznie a török iszlamista pártok megjelenését a választási rendszerben. Bemutatták az AKP előtti iszlamista pártok folyamatos betiltását, majd az AKP színrelépését, amely egy sokkal mérsékeltebb iszlamizmust hirdetett. Az eredményeket nézve a párt elhelyezése nem is lehetett volna sikeresebb. A 2002-es választáson majdnem kétharmaddal nyert és évtizedek óta először egypárti kormányt tudott alakítani. A mérséklődést a szerzők szerint azonban nem a betiltások, sokkal inkább a gazdasági liberalizáció és az ezáltal megjelenő elit elvárásai okozták. Azonban nem felejtik el

kijelenteni, hogy a középre való mozgás ellenére az AKP gyökerei egyértelműen iszlamista eredetűek.

A tanulmány ezután terjedelmesen foglalkozik központi kérdésével, azaz az egyes tényezők szerepével a jelenlegi török kormánypárt sikerében.

A szerzők a **vallást** tekintik az egyik legfontosabb faktornak. Erős összefüggés mutatható ki ugyanis a vallásosság – vagy akár a Saría bevezetését támogatók – és az AKP-ra való szavazói hajlandóság között. Kiderül, hogy az iszlamizmus megjelenítése arra is alkalmas volt, hogy a szavazók szemében különbséget tegyen Erdoğan pártja és az összes többi párt között.

A **gazdasági tényező** az AKP-nak dolgozott, ugyanis egy válság során vették át a hatalmat és viszonylag gyorsan egy elképesztő ütemben növekedő gazdaság élén találták magukat.

A **politikai ügyek** összessége is fontos eleme a későbbi sikernek. Ezek közé tartozik a kurdok kezelése, az alkotmánymódosítás vagy az, hogy a török kormány 2002 után komoly lépéseket tett az EU-hoz való csatlakozás érdekében. Utóbbinak jelentkezett is a hatása és az Unió-párti szavazók 2007-ben megerősítették az AKP addigi politikáját.

A szerzők külön figyelmet szentelnek annak, hogy Erdoğan és pártja folytatta az iszlamista szervezetek népszerű **szociális tevékenységét**, csökkentve a szegény rétegek költségeit, biztosítva nekik az oktatáshoz és az egészségügyhöz való hozzáférés lehetőségét.

Ahhoz, hogy a tényezők fontosságát tudományosan is le lehessen mérni, Gidengil és Karakoç egy reprezentatív kutatás adataihoz folyamodtak, mely a 2011-es választást megelőzően készült, 2168 választópolgárt megkérdezésével. A felmérés alapján meg lehet vizsgálni, hogy különböző nemű, korú, keresetű, foglalkozású, de akár vallású, kisebbségű csoportok me-

lyik pártra szavaznak a legnagyobb valószínűséggel.

Az eredmények ismertetése nagyban hasonlít a tényezők bemutatására. Mivel bizonyítottan minél vallásosabb valaki, annál valószínűbben szavaz az AKP-ra, a **vallási tényező** a jelenlegi kormánypártnak kedvez annak ismeretében, hogy a válaszadók majdnem fele mélyen vallásosnak mondta magát.

Más az eredmény az **oktatás** esetében. Itt a végzettség emelkedésével csökken az AKP-ra való szavazói hajlandóság. Ez a megállapítás csak addig fenyegető Erdoğané számára, amíg meg nem jegyzi a szerzőpáros, hogy a kérdezettek fele általános iskolai vagy alacsonyabb végzettséggel rendelkezett.

A jövedelmi tényezőnél sokkal nagyobb szerepet játszik az **életkor**. Minél fiatalabb a szavazó, annál valószínűbb, hogy a jelenlegi kormánypárt mellett teszi le a voksát; ez a tendencia megfigyelhető az ultra-nacionalista MHP-nál is.

Igen meglepő, hogy a **háztartásbeli nők** még a férfiaknál is jobban preferálják az AKP-t, míg ugyanez a **női munkavállalók** esetében fordítva igaz. Az utóbbiak sokkal nagyobb valószínűséggel választják a baloldali, szekuláris CHP-t, mint a férfiak.

Az utolsó társadalmi háttérű megfigyelés az **állami dolgozókra** vonatkozik. Ezen a rétegen belül jelentősen nagyobb valószínűségű az AKP-ra való szavazás, mint a többiben. Ez igazolja az iszlamizmus elterjedését az adminisztrációs szinten.

A társadalmi háttér és ezáltal a vallásosság – fontosságának megkérdőjelezhetetlensége mellett – nem elég magyarázó ok az AKP támogatottságát illetően.

Szintén meghatározó tényező ugyanis a **demokratikus látszat**. Azok a szavazók akik úgy érzik, hogy a párt demokratikus, 24 százalékponttal valószínűbben szavaznak a pártra, mint társaik. Ez a **gazdasági elégedettség** esetében 22 százalékpont, ami azt mutatja, hogy a 2011-es szavazá-

son sokkal inkább központi kérdés volt a demokrácia, mint a gazdaság. Míg ezekben a dimenziókban a pártnak a CHP ellen kell megküzdenie, a terrorizmus kezelésében való elégedetlenség a szélsőséges, ultra-nacionalista MHP felé mozdítja a szavazókat.

A tanulmányban külön hangsúlyt kap még egy fontos index, ami komoly szerepet játszott a választási sikerben, ez pedig a **vezető megítélése**. Ebben Erdoğan magasan vezet és az egyetlen, akinek az átlagos megítélése is pozitív. Nem véletlenül emelik ki tehát a miniszterelnök szerepét a párt teljesítményében, ugyanis ha kivennénk ezt a preferenciát, az AKP-ra való szavazói hajlandóság 6 százalékpontot esne.

Összességében megtudjuk, hogy az AKP egy olyan – bárhogy is állítja be magát – iszlamista gyökerű párt, mely tökéletes példája annak, hogy egy ilyen szervezet képes megszerezni a többségi szavazatokat, és ezáltal hatalmon maradni. Akárcsak a posztkommunista pártok, az AKP is az ideológiájának mérséklésével került hatalomra. Azonban a mérsékeltebb nem jelent kevésbé vallásosat. Nem is jelenthetne, ugyanis ez a többi tényezőtől teljesen független motivációs erő az egyik legfontosabb az AKP-ra való szavazás tekintetében. Az egyik, de nem az egyetlen. Hiszen a párt sikere éppen abban rejlik, hogy képes volt nyitni a vallásos rétegen kívülre is, a fejlődő demokrácia és a jól működő gazdaság percepciójának kialakításával és népszerű intézkedésekkel – ilyen például az EU-hoz való csatlakozás támogatása vagy a szegények segítése – sikeresen vált többször kormányzó gyűjtőpárttá. Gidenkil és Karakoç megállapítása szerint, ha a Közel-Kelet és az Arab tavasz iszlamista pártjai is képesek lesznek a szegények helyzetét javítani, a sikeres gazdaság és a

demokrácia fejlődésének látszatát kelteni, a világon egyre több térségben figyelhetjük majd meg a Törökországban megtapasztalt folyamatokat.

SERES ARTÚR

Az ukrán nemzeti identitás változásának vizsgálata a Majdan téri tüntetések és az orosz-ukrán konfliktus tükrében

VOLODYMYR KULYK:

NATIONAL IDENTITY IN UKRAINE:

IMPACT OF EUROMAIDAN AND THE WAR

EUROPE-ASIA STUDIES 2016, 68 (4): 588-608

Volodymyr Kulyk az Ukrán Tudományos Akadémia Politikai és Etnikai Intézetének vezető kutatója számos neves nyugati egyetemen tanított már (Stanford, Harvard, University College London), a 2016-17-es akadémiai évben pedig a Yale Egyetem vendégprofesszora. Cikkében mélyrehatóan elemzi az ukrán nemzeti identitás tartalmának változásait a posztsovjét időszakban, kutatásának fókuszában a 2014. februári Majdan téri tüntetések és a kirobbanó kelet-ukrajnai háború ukrán nemzeti érzületre kifejtett hatásai állnak.

Kulyk időben és térben egyaránt összehasonlító módon tanulmányozza az ukrán identitás és nacionalizmus alakulását: egyrészt longitudinális adatfelvétélből kiindulva összeveti az ukrán nemzeti identitás intenzitását és annak tartalmi elemeit, másrészt megvizsgálja, hogy Ukrajna egyes területein mennyiben meghatározó a nemzeti identitás a többi lehetséges identitáshoz (nem, vallás, politikai elkötelezettség stb.) képest.

Kulyk kutatása során számos szekun-

der forrást használt fel. Ezek közül kiemelendő a Kiev International Institute of Sociology (KIIS) által 2012-ben és 2014-ben, hozzávetőleg 2000 fős reprezentatív mintán végzett országos szintű felmérés, amelynek keretében mindkét alkalommal ugyanazokat az identitásra vonatkozó kérdéseket kellett megválaszolniuk a résztvevőknek. A két felvétel közötti időszak lefedi a Majdan téri eseményeket és a krími konfliktus kezdetét, ezáltal tehát összehasonlíthatóvá válik az ukrán nemzeti identitás az események előtt és után. Emellett Kulyk 8 darab fókuszcsoporthos interjú eredményét is felhasználta, melyeket 2015. február-márciusban végeztek Ukrajna különböző részein fekvő városokban (Kijev, Harkov, Kirovograd, Csernyivci). Minden városban alakítottak egy olyan csoportot, amelyben a Majdan téri tüntetéseket támogató, azokban részt vevő, 20-35 éves fiatalok voltak, a másik csoportot pedig a Majdant elutasító, 35-50 éves személyek alkották.

Mivel a független ukrán állam csak 1991-ben, a Szovjetunió felbomlása után született meg, az ezt megelőző időszakban az ukrán nacionalizmus kizárólag kulturális jellegű volt, azaz a nemzeti identitás csak a közös kulturális értékek, hagyományok (közös nyelv, vallás) mentén körvonalazódott. Az ukrán nacionalizmus politikai dimenziója csak a független állam létrejöttével jelent meg, ekkortól kezdve az identitáson belül az adott államhoz tartozás érzése is helyet kaphatott.

A KIIS felméréseinek eredményei azt mutatják, hogy az orosz-ukrán konfliktus hatására az ukrán állampolgári identitás országos szinten erősödött. Míg a 2012-es panelvizsgálatban a megkérdezettek 51,7%-a válaszolta, hogy elsődlegesen ukrán állampolgárnak tartja magát (a la-

kóhelyi, regionális, európai, világpolgári identitás előtt), addig 2014-ben ez a szám 61,4%-ra emelkedett. Ez alapján igazolhatónak látszik az állítás, amely szerint a majdani események „összekovácsolták az ukrán nemzetet”, az emberek büszkékké arra, hogy ukránok, s készek az országukért összefogni. A fókuszcsoporthos interjúk során a Majdant támogató és ellenző csoportok között is egyetértés mutatkozott abban, hogy Ukrajnában nemzeti konszolidációs folyamatok zajlanak le, s érzékelhető az ukrán patriotizmus erősödése.

Ha azonban regionális bontásban (nyugat, centrum, dél és kelet, Donyeck) is megnézzük a válaszokat, kevésbé egységes képet látunk. A nyugati és a centrum régiókban valóban erősödött a nemzeti identitás, Donyeckben – amely régió jelenleg is a szeparatisták és az ukrán erők közötti katonai összecsapások színtere – azonban 32%-ról 24,7%-ra esett vissza azoknak az aránya, akik elsődlegesen ukrán polgárnak vallották magukat.

Az egyes régiók közötti attitűdbeli eltérések még szemléletesebben mutatkoztak meg akkor, amikor a válaszadók akár 3, őket legjobban jellemző karakterjegyet is megjelölhettek. Míg a nyugati régióban a válaszadók 71,6%-a, a centrumban 57,4%-a, a dél-kelet régióban pedig 36,5%-a jelölte be, hogy ukrán állampolgárnak tartja magát, addig ez az arány a donyecki régióban csupán 12% volt. Kulyk megállapítja, hogy az országon belül keletre és délre haladva egyre gyengül az ukrán identitás, ahogyan azt a fenti adatok is jelzik.

Kulyk cikkében nem csupán az ukrán nemzeti identitás erősségének országos és regionális változását vizsgálja, hanem azt is, hogy a nemzeti identitás tartalma hogyan módosult. Egy 2014-ben végzett országos felmérés során a megkérdezettek

ukrán nemzeti attribútumokkal, értékekkel (himnusz, zászló, nyelv) szemben tanúsított hozzáállását vizsgálták. Az ukrán himnusszal összefüggésben a válaszadók 40,1%-a jelzett pozitív változást, a nemzeti zászlóval 39,7%, az ukrán nyelvvel kapcsolatosan pedig 35,3% számolt be pozitív irányú attitűdváltozásról. A felmérésből kiolvasható tendenciákat a fókuszcsoportos felmérés eredményei is alátámasztják. Amikor a Csernyivci fókuszcsoportban feltették a kérdést, hogy mi volt a legjelentősebb változás az elmúlt évben az ukrán társadalomban, akkor az egyik résztvevő azt válaszolta, hogy „legalább most már minden ukrán ismeri az ukrán himnuszt”. Az ukrán nyelvhasználattal kapcsolatban pedig úgy nyilatkoztak, hogy a nemzeti nyelv használatát a nemzeti konszolidáció egyik alapvető velejárájának tartják. Bár országos szinten egyértelműen pozitív irányú a változás, regionális bontásban nézve a donyeycki régióban ismét ellentétes irányú trendet lehet megfigyelni: főleg a szeparatisták ellenőrzése alatt álló területeken egyre rosszabb az ukrán jelképek, szimbólumok megítélése.

Kulyk az ukrán nemzeti identitás bemutatása mellett tanulmánya jelentős részét az orosz-ukrán kapcsolatok elemzésének szenteli. Az ukrán nemzeti identitás erősödésével párhuzamosan azt várhatnánk, hogy az orosz nyelvvel, kultúrával, állammal szemben egyaránt erősödik az ellenézés az ukrán társadalmon belül. A kutatási eredmények azonban az előfeltevésnél jóval differenciáltabb képet mutatnak. Azt mind a kérdőíves, mind a fókuszcsoportos kutatási eredmények alátámasztják, hogy az ukrán nemzeti identitás a Majdan téri események és az orosz intervenció hatására erőteljes európai, nyugati orientációt vett, s ez együtt jár az Oroszországtól való egyre erőteljesebb elhatárolódási szándékkal is.

Az orosz állam megítélése a 2014-es év folyamán drasztikusan, a válaszadók 52,4%-a szerint romlott – a donyeycki régió e tekintetben is ellenkező tendenciát mutatott.

Az orosz állammal szembeni elutasítás azonban többségében nem vonja maga után az orosz emberekkel, az orosz társadalommal szembeni ellenérzéseket. A válaszadók 64%-a egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy „bármit tesznek is az orosz hatóságok, az orosz és az ukrán nép mindig is közel fogják érezni magukat egymáshoz”. A fókuszcsoportos felmérés is erre utal: annak ellenére, hogy a Majdant támogató és ellenző csoportokban is túlnyomórészt úgy nyilatkoztak, hogy kritikusak az orosz hatóságokkal, politikusokkal, állammal szemben, ettől függetlenül a negatív attitűd nem terjed ki az orosz nyelvű lakosságra és az orosz népre. Ez a jelenség előremutató, hiszen azt jelzi, hogy az erősödő ukrán nemzeti öntudat nem kirekesztő, hanem pont ellenkezőleg, inkluzív jellegű.

Kulyk elemzése végén összefoglalja, hogy az ukrán nemzeti identitás szignifikánsan kiemelkedik a többi identitás közül az ország egészét tekintve, s az elmúlt évek bel- és külpolitikai konfliktusainak hatására az ukrán azonosságtudat tartalmilag is változott, határozottan Európa-barát irányultságot vett, s igyekszik minél inkább a szomszédos nagyhatalomtól, Oroszországtól való függetlenségét hangsúlyozni. S bár az vitathatatlan, hogy az orosz-ukrán fegyveres konfliktus hatására az ukrán nép összetartása és identitása erősödött, a donyeycki régió a felmérések alapján határozott oroszbarát irányultságot mutat, ami Kulyk szerint a jövőben a donyeycki régió valódi elszakadásához is vezethet.

Valóban meggyengítik a gazdasági szankciók a célgazdaságokat?

GEIGUEN SHIN, SEUNG-WHAN CHOI, SHALI LUO: DO ECONOMIC SANCTIONS IMPAIR TARGET ECONOMIES?
INTERNATIONAL POLITICAL SCIENCE REVIEW
2016, 37(4): 485-499

Geiguen Shin a Missouri Egyetemen, Seung-Whan Choi pedig az Illinois Egyetemen a politikatudományok professzora. Közös munkájukat a nemzetközi kapcsolatok terén egy sokat vitatott témában, a gazdasági szankciók hatékonyságának empirikus vizsgálatáról, Shali Luo-val, a Missouri Egyetem doktoranduszával együtt végezték. A szerzők két elméleti magyarázatot mutatnak be a gazdasági szankciók célgazdaságokra gyakorolt hatásáról, hogy empirikus adatok segítségével vizsgálják azok érvényességét három területen: nemzetközi kereskedelem, külföldi közvetlen befektetések és portfólió befektetések. Az 1970 és 2005 közötti időszakra vonatkozó, 133 ország elemzéséből eredő adathalmaz vizsgálatának eredménye felfedi, hogy a gazdasági szankciót küldő országok számától, a szankció fajtájától vagy annak a küldő vagy fogadó félre háruló költségétől függetlenül a gazdasági szankció, korlátozás nem károsítja a célgazdaságokat a vizsgált területeken.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A gazdasági szankciók hatékonyságát vizsgáló kutatások által meghatározott egyik legfontosabb tényező a gazdasági intézkedés szigorúsága. A kellően szigorú gazdasági korlátozással megkárosítható a célország gazdasága, ezen keresztül

befolyásolható a célország politikája. A legfrissebb kutatások az úgynevezett okos szankciók kiugró hatékonysága mellett érvelnek, melyek pénzügyi szankciók, utazási korlátozások, eszközök befagyasztása és embargók alkalmazását jelentik. Ezen intézkedések inkább a nemkívánatos politikai viselkedés megváltoztatására (meggyőzés), mintsem a célgazdaság megbüntetésére, szankcionálására alkalmasak. Ugyanakkor friss elemzések és a közelmúlt példái (Oroszország ellen hozott intézkedések a krími konfliktus kapcsán) pont a nemkívánatos viselkedés megváltoztatására való képességét kérdőjelelik meg az okos szankcióknak, és inkább csak a normák és az elégedetlenség közvetítő eszközeként tekintenek ezen eszközkészletre. Az eddigi kutatások jellemzően az USA-ra koncentráltak és nem vizsgálták egzaktul a különböző szankciótípusok és a célországok gazdasági teljesítménye közötti összefüggést. Ezen hiányosságok pótlására koncentrálnak a cikkben bemutatott vizsgálat.

A GAZDASÁGI ÉRTELEMBEN FÁJDALOMMENTES SZANKCIÓK GAZDASÁGI MAGYARÁZATA

A szerzők leírják, hogy egy gazdasági szankció csak akkor hatékony, ha képes megakadályozni a célországot abban, hogy a gazdasági tranzakcióit más piacok és beszállítók felé irányítsa a korlátozások kikerülésével. A tőke és a javak szabad mozgása, a hatékony világpiac gyakorlatilag ettől a képességtől fosztják meg a szankciókat és csökkentik azok tényleges hatását a célországokra. Még ha a szankcionáló ország ki is vonja magát a célországgal történő kereskedelemről, a globális piac révén a célország hamar új beszállítókra és felvevő piacokra talál majd. A célország üzleti vállalkozásainak profitmaximalizáló természete jelenti a gazdasági szankci-

ók hatékonyságának következő korlátját. Az üzleti vállalkozások hajlamosak akár a szankcionáló ország előírásaival szemben is tovább folytatni tevékenységüket a célországban, ha az hosszú távon jövedelmező, és azért is, mert nehéz a már (akár külföldi tőke útján) történt befektetéseket és eszközöket elmozdítani és likvidé tenni. Azon vállalkozások után, akik mégis távoznak, a bizonytalanság okozta növekvő kereslet és az árak növekedése révén igen kedvező üzleti lehetőségek jelentkeznek, amiket gyorsan betöltenek más (akár külföldi) profitmaximalizáló vállalkozások. Ezen jelenségek eredményezik a gazdasági szankciók korlátozott hatékonyságát és fájdalommentes hatásait.

A GAZDASÁGI ÉRTELEMBEN FÁJDALOMMENTES SZANKCIÓK POLITIKAI MAGYARÁZATA

A gazdasági szankciók sikere sokban múlik azon, hogy a célország mennyire képes ellensúlyozni a küldő ország által gyakorolt gazdasági nyomást – olvashatjuk a cikkben. Ahogy a célországok vezetői képesek saját politikai érdekük szerint befolyásolni a nemzetgazdasági politikát, úgy ezen hatalmuknál fogva arra is képesek, hogy még gazdasági szankció alatt is növeljék a kereskedési volument és idegen tőkét vonzzanak az országukba. Ezen törekvésükben hatékony eszközük az adócsökkentés (társasági adó, ingatlanadó stb.), és a regionális kereskedelmi egyezmények kihasználása. Társasági adócsökkentéssel sikerrel tud az ország nagyvállalatokat bevonítani, míg a régiós kereskedelmi partnerekkel való kölcsönösen előnyös kapcsolaterősítés a kereskedelem visszaesését gátolja, és csökkenti a gazdasági szankció negatív hatását. A gazdasági szankciók hatásának és azok csökkentésének politikai és gazdasági magyarázatai vezetnek a bemutatott vizsgálá-

lat hipotéziséhez, miszerint: *A gazdasági szankciók nem károsítják a célországok gazdaságát.*

KUTATÁSI MÓDSZER

A kutatás 133 ország 1970 és 2005 között előforduló gazdasági szankcióján alapszik. A független változó (gazdasági szankció) annak tulajdonságai mentén felbontásra került. A szankció küldője szerinti csoportosítás megkülönböztet (1) USA szankciókat, (2) USA koalíciós szankciókat, (3) egyoldalú szankciókat és (4) többoldalú szankciókat. Az okos szankciókat típus szerint csoportosították: (1) pénzügyi szankciók, (2) eszközök befagyasztása és (3) utazási korlátozások. A gazdasági szankciók súlyosság szerinti a szankciók várható költségghatása szerint 4 csoportot határoztak meg: (1) súlyos költségű szankciók, (2) jelentős költségű szankciók, (3) kisebb költségű szankciók és (4) várható költségű szankciók. A függő változók a (1) kereskedelem foka, (2) a nettó FDI és (3) a külföldi portfólió befektetések szintje, melyek indikátorai a Világbank 2012-es adatbázisából, a World Development Indicators-ből (WDI) származnak. A modell további nyolc kontrollváltozót vezet be a torzítás csökkentésére. Ezek rendre: *demokrácia, kormányzati forma tartóssága, államok közötti háború, polgárháború, gazdasági méret, gazdasági fejlettség, gazdasági növekedés, népességnövekedés.* A kontrollváltozók befolyással bírnak a célország gazdasági teljesítményére. A kutatások a demokrácia és a nemzetközi befektetések beáramlása között pozitív kapcsolatot tételeznek fel, a kormányzati forma tartóssága pedig magasabb gazdasági teljesítményt indukál. Az államok közötti háború alacsony kockázata serkenti a kereskedelmet, a polgárháborúk pedig negatívan befolyásolják a célország iparát

(a kivonuló multinacionális cégek okán). A gazdasági növekedés és fejlettség a növekvő kereskedelmi és külföldi befektetések vonzása révén pozitívan befolyásolja a célország gazdaságát.

A hipotézis tesztelése PCSE (*panel corrected standard errors*) módszer segítségével történt, s a kontrollváltozók biztosították a torzításmentes valószínűsítő és kimeneti változókat. Valamennyi függő változót egy, illetve két évvel késleltetve vezet be a modell, hogy a gazdasági szankciók ex ante hatása tükröződjön.

EMPIRIKUS EREDMÉNYEK

A tanulmány elméleti magyarázataival egybehangzóan az empirikus vizsgálat azt mutatja, hogy sem a gazdasági szankciók, sem az okos szankciók nincsenek szignifikáns hatással a *kereskedelmi aktivitásra*, a *beáramló direkt idegen tőkére* és a *külföldi befektetések szintjére*. A vizsgálat eredménye alapján a kontrollváltozók közül a *polgárháború*, a *gazdaság mérete* és a *gazdaság fejlettségi foka* vannak a legjelentősebb hatással a célország gazdasági helyzetére. A gazdasági szankció szándékolt súlyossága szerinti megkülönböztetés mentén történő vizsgálat nem tudott megállapítani következetes kapcsolatot a szankció súlyossági foka és a gazdaságra gyakorolt hatása között. A függő változók mérésének egy, illetve két évvel történő eltolásával hívatott vizsgálni a kutatás azt a feltevést, hogy a gazdasági szankciók jelentette költség a célországok számára idővel (éveket összegezve) jelentős mértékűre növekszik és nyomást gyakorol a politikai vezetésre,

ezzel pedig a szankcionáló országok elvárása szerinti politikai változás jelentkezik. Az időhatások figyelembe vétele sem eredményezett azonban következetes bizonyítékot a gazdasági szankcióknak a célország gazdaságára gyakorolt negatív hatásáról. Egyedül a *súlyos gazdasági szankciók* gyakoroltak szignifikánsan negatív hatást és egyedül a *külföldi közvetlen befektetések szintjére*, ráadásul kizárólag a szankcionáló beavatkozás időpontjában.

KONKLÚZIÓ

A korábbi kutatásokkal ellentétben a bemutatott kutatás a gazdasági szankciók közvetlen költséghatását vizsgálta a célországokra. Az empirikus eredmények alapján a gazdasági szankciók sikertelenek a célországok gazdaságának meggyengítésében. Az eredmények alapján megfontolandó, hogy a gazdasági szankció alkalmas eszköz lehet-e a katonai beavatkozás helyettesítésére vagy a célgazdaság súlyos károsítására.

Néhány következtetés a bemutatott kutatás empirikusan bizonyított eredményei ellen szól. A szerzők abban látják az ellentmondás feloldásának kulcsát, hogy saját kutatásukat a szankciók típusai, a gazdasági indikátorok, a vizsgált országok és évek szerint széleskörűbbnek és naprakészebbnek tartják. A kutatás lehetséges folytatásaként a tanulmányban ismertetett, de nem vizsgált elméleti magyarázatok és összefüggések egyenként történő bizonyítását jelölték meg a szerzők.

IVÁNCICS GERGELY